

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 3, 2019. Issue 2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem **782**.

MJSS
MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 3, 2019. Issue 2. Podgorica, December 2019.

Publishing this issue of MJSS was supported by the Ministry of Science of
Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 200 copies

Volume 3, 2019. Issue 2. Podgorica, December 2019.

CONTENTS:

NUMBER OF BOSNIAKS FROM SANDZAK IN TURKEY Sasa MRDULJAS	167
THE CREATION OF THE MONTENEGRIN MONETARY SYSTEM Jovan MUHADINOVIC	189
THE PRESSURE OF THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE ON MONTENEGRO TO RENOUNCE ITS NATIONAL POLICY IN HERZEGOVINA Nada TOMOVIC	203
MONTENEGRO IN THE FIRST WORLD WAR (1914-1918) Nenad PEROSEVIC	213
REVIEWS:	225
DEBATE: DIGITAL TECHNOLOGIES AND HUMANITIES Ivan TEPAVCEVIC	227
SCIENTIFIC CONFERENCE: FROM AB REVOLUTION TO NATO Amel DURUTLIC	233
LECTURE: 30 YEARS SINCE THE FALL OF THE BERLIN WALL Artur DMOCHOWSKI	235
ANATOMY OF ONE TRIAL, BOOK REVIEW: NEVENKA TROMP - SMRT U HAGU Adnan PREKIC	239
KING PETAR, BOOK REVIEW: ČEDOMIR ANTIĆ - KRALJ PETAR PRVI Milan SCEKIC	243
RARE SCIENTIFIC AND RESEARCH SUCCESS, BOOK REVIEW: RADOJICA PAVIČEVIĆ - WERK Slobodan CUKIC	253
MEMOIR OF MONTENEGRIN PRINCESS, BOOK REVIEW: MILICA JUTA PETROVIĆ NJEGOŠ – MEMOARI JEDNE NJEMAČKE PRINCEZE Nenad PEROSEVIC	257
GUIDE TO UNDERSTANDING CRIME, BOOK REVIEW: MAX BERGHOLZ, NASILJE KAO GENERATIVNA SILA Adnan PREKIC	259
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	265

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 200 primjeraka

Volume 3, 2019. Issue 2. Podgorica, December 2019.

SADRŽAJ:

BROJ SANDŽAČKIH BOŠNJAKA U TURSKOJ Saša MRDULJAŠ	167
FORMIRANJE CRNOGORSKOG MONETARNOG SISTEMA Jovan MUHADINović	189
PRITISCI AUSTROUGARSKE DA CRNA GORA ODUSTANE OD SVOJE NACIONALNE POLITIKE U HERCEGOVINI Nada TOMOVIĆ	203
CRNA GORA U PRVOM SVJETSKOM RATU (1914-1918) Nenad PEROŠEVIĆ	213
PRIKAZI:	225
DEBATA: DIGITALNE TEHNOLOGIJE I HUMANISTIČKE NAUKE Ivan TEPAVČEVIĆ	227
NAUČNA KONFERENCIJA: OD AB REVOLUCIJE DO NATO-a Amel DURUTLIĆ	233
PREDAVANJE: TRIDESET GODINA OD PADA BERLINSKOG ZIDA Artur DMOCHOWSKI	235
ANATOMIJA JEDNOG SUDSKOG PROCESA, PRIKAZ KNJIGE: NEVENKA TROMP - SMRT U HAGU Adnan PREKIĆ	239
KRALJ PETAR, PRIKAZ KNJIGE: ČEDOMIR ANTIĆ - KRALJ PETAR PRVI Milan SČEKIĆ	243
RIJEDAK NAUČNI I ISTRAŽIVAČKI PODVIG, PRIKAZ KNJIGE: RADOJICA PAVIĆEVIĆ - WERK Slobodan ČUKIĆ	253
MEMOARI CRNOGORSKE PRINCEZE, PRIKAZ KNJIGE: MILICA JUTA PETROVIĆ NJEGOŠ – MEMOARI JEDNE NJEMAČKE PRINCEZE Nenad PEROŠEVIĆ	257
VODIČ ZA RAZUMIJEVANJE ZLOČINA, PRIKAZ KNJIGE: MAX BERGHOLZ, NASILJE KAO GENERATIVNA SILA Adnan PREKIĆ	259
UPUTSTVA ZA AUTORE	267

Review**CRNA GORA U PRVOM SVJETSKOM RATU (1914-1918)**Nenad PEROŠEVIĆ¹

University of Montenegro, Faculty of Philosophy,

Danila Bojovica bb, Niksic-Montenegro

e-mail: nenadpnk@gmail.com

ABSTRACT:

This paper provides an overview of participation of Montenegro in the First World War. The emphasis is on Montenegro's role in military operations, diplomatic activities of the central Powers and the Entente Powers regarding Montenegro and consequences of the War on Montenegro. Montenegro, the winner of the war, was not treated as such, by its allies, during the peace talks 1918-1919..

KEY WORDS:

World War I, Montenegro, military operations, Central Powers, the Entente

SAŽETAK:

U radu se daje pregled učešća Crne Gore u Prvom svjetskom ratu. Naglasak je na ulozi Crne Gore u vojnim operacijama, diplomatskim aktivnostima Centralnih sila i sila Antante u vezi sa Crnom Gorom i ratnim posljedicama po Crnu Goru. Crna Gora, pobjednik u ratu, nije tako tretirana od strane svojih saveznika prilikom mirovnih pregovora 1918-1919. godine

Ključne riječi:

Prvi svjetski rat, Crna Gora, vojne operacije, Centralne sile, Antanta

¹ **NENAD PEROŠEVIĆ:** born in Niksic on the 1st of August 1973 where he finished elementary and high school. He graduated from the Faculty of Philosophy in Niksic in 1999 at the study program of History and Geography. From 2000 to 2003 he worked at the Historical Institute in Podgorica. Since 2003 he has been working on Faculty of Philosophy in Niksic. In 2011, the title of assistant professor was elected to the rank of associate professor professor was elected in 2016. Since 2015 he has been the Vice Dean for Development and Finance.

UVOD

Epoha velikih rasprava o uzrocima koji su doveli do Prvog svjetskog rata kretala se od Fišerovih teza² da se Njemačko carstvo dugo pripremalo za rat i „iznenađenosti” ostalih velikih sila 1914. godinom, do novijih historijskih istraživanja koje više u fokus stavljaju Balkan, možda i pod uticajem novijih sukoba u regionu. Nacionalizam, imperijalizam i socijaldarvinizam stoje u osnovnim uzročnicima za izbijanje velikog sukoba (Janc, 2014, 15–25).³

Sarajevski atentat 28. juna 1914. i ubistvo austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda i njegove supruge Sofije, vojvotkinje od Hoenberga, odjeknuo je evropskim prestonicama. Načelnik austrougarskog generalštaba Konrad fon Hecendorf shvatio je da se atentat može iskoristiti kao sredstvo pritiska na Srbiju (Tomic, 1973, 11–12). Atentat je, s razlogom, ostavio dubok utisak na kralja Nikolu I Petrovića, koji je svom ljekaru rekao: „Doktore, slabo se desilo u Sarajevu. Biće rata.” (Škerović, 1963, 9)⁴. Diplomatska aktivnost Berlina i Beča išla je u pravcu raspirivanja tenzija i izazivanja sukoba, dok su iz Londona, Pariza i Petrovgrada, u početku, činjeni naponi da se kriza prevaziđe bez upotrebe oružja, cijeneći da u tom trenutku treba izbjeći oružani sukob. Julska iskušenja nijesu zaobišla Crnu Goru. Od strane Beča Crna Gora nije direktno optužena za saučesništvo u Sarajevskom atentatu, ali je smatrana (ne samo od Beča i Berlina) za tradicionalnog saveznika Rusije i Srbije. Vodeći računa o svojim interesima na Balkanu, Rusija se stavila u ulogu zaštitnika Srbije i Crne Gore, što je podrazumijevalo i zajedničko nastupanje u budućem, sve izvjesnijem ratu. Crna Gora je ušla u rat na talasu snažnih nacionalnih i vjerskih osjećanja i raspoloženja, u potpunosti se oslanjajući na Rusiju i Srbiju, iako su narastajuća svijest i saznanje o potrebi političkog ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom izazivala nemalo uznemirenje kod crnogorskog suverena. I pored pokušaja Austrougarske i Italije da izoluju Crnu Goru od Rusije i Srbije, kralj Nikola je donio odluku da se uđe u rat svjestan da će, s jedne strane, imati apsolutnu podršku crnogorske javnosti za ulazak u rat protiv Centralnih sila, a da, s druge strane, ne može računati na bilo kakvu dobronamjernost Austrougarske i Italije u zaštiti crnogorskih interesa, čak i da je bilo moguće ostati izvan velikog sukoba (Rakočević, 1969, 29–46; Tomic, 1973, 11–17; Zelenika, 1962, 35–40).

2 Vidi: Fišer, 1984.

3 O uzrocima koji su doveli do izbijanja Prvog svjetskog rata vidjeti i: Stevenson, London, 2014, 45–99; Kenedi, 1999, 223–291; Kisindžer, I, 1999, 112–182.

4 Vijest o atentatu u Sarajevu zatekla je kralja Nikolu između Salcburga i Trsta, na putu za Crnu Goru.

DOPRINOS CRNOGORSKOG ORUŽJA U RATU

Crna Gora je nakon balkanskih ratova imala 14.443 km², a broj stanovnika je iznosio 350.000 (Radojičić, 2015, 216). Godine 1914. stanovništvo sa 30% teritorije Crne Gore, bilo je u njenom sastavu manje od dvije godine, a stanovništvo sa drugih 30%, oko 35 godina (Andrijašević, 2018, 452–453). Iz siromašne zemlje stanovništvo je bilo prinuđeno da odlazi na rad u inostranstvo. Godine 1904. oko 4.000 Crnogoraca radilo je u inostranstvu; 1907. broj je porastao na 15.000; 1912. broj je porastao na oko 21.000. Pred početak balkanskih ratova gotovo polovina vojnih obveznika nalazila se u inostranstvu. Društveni proizvod bio je uvijek manji od stvarnih potreba stanovništva, pa je Crna Gora stalno uvozila pšenicu, kukuruz i brašno. U 1911. uvezeno je 5.000 tona kukuruza, 600 tona pšenica i 200 tona brašna. Ukupan uvoz razne robe 1910. iznosio je 8.166.661 francuskih franaka (Kovačević, 1997, 211–212). Privreda Crne Gore je bila krajnje nerazvijena i zavisna od zajmova i inostrane pomoći, vojska malobrojna, nedovoljno obučena i vrlo oskudno snabdjevena (Živojinović, 1998, 68).

Ulaskom u rat Crna Gora je do maksimuma napregla sve svoje, ionako oskudne, materijalne i ljudske resurse. I pored ogromnih teškoća ne može se prenebregnuti činjenica da je crnogorska vojska, koja je na svom maksimumu brojala 48.244 slabo opremljenih i naoružanih vojnika, 18 mjeseci držala front od 500 km naspram daleko nadmoćnijeg neprijatelja (Vojna enciklopedija, 1971, 198). U avgustu 1914. načelnik štaba srpske Vrhovne komande, vojvoda Radomir Putnik izradio je „zajednički plan dejstva srpske i crnogorske vojske u ratu protiv Austro-Ugarske”, a istog mjeseca stigla je na Cetinje i vojna misija iz Srbije. Kralj Nikola je nevoljno primio plan koji predviđa da se većina crnogorske vojske orijentiše ka Sandžaku, a dolazak vojne misije iz Srbije zakomplikovao je odnose između Cetinja i Beograda. Za vrijeme početnih operacija kada je vođena Cerska bitka (12–24. VIII 1914), crnogorska vojska je na sandžačkom, hercegovačkom i lovcenskom frontu vezivala austrougarske snage sa oko 72.000 vojnika i 424 artiljerijska oruđa. Za vrijeme bitke na Drini (od polovine septembra do kraja novembra 1914) crnogorska vojska je sa oko 43.000 vojnika, 30 mitraljeza i 106 artiljerijskih oruđa vezivala na frontu oko 55.000 austrougarskih vojnika i 440 artiljerijskih. Braneći granicu prema Austrougarskoj i Albaniji, crnogorska vojska je, u borbama vođenim u avgustu i septembru 1914, uspjela čak i preduzeti ofanzivu u jugoistočnoj Bosni i doprijeti nadomak Sarajeva. U vrijeme Makenzenove ofanzive na Srbiju 1915–1916.

crnogorska vojska se hrabro borila sa položaja od Foče, Goražda, Višegrada i Javora do Tare, Mojkovca, Berana i Čakora, držeći čvrsto položaje na Lovćenu i prema Albaniji, dok se srpska vojska povlačila prema albanskim lukama. Poslije toga, iznurena vojska, lišena pomoći i napadnuta od nadmoćnijeg neprijatelja, položila je oružje januara 1916 (Operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu, 1955, 536–543; Rakočević, 1969, 56–61).

MOJKOVAČKA BITKA

Poslije temeljnih priprema i jake artiljerijske pripreme, pod komandom njemačkog generala Augusta fon Makenzena, počela je velika ofanziva njemačkih i austrougarskih snaga na Srbiju 6. oktobra 1915. Udružene snage napale su moravski, beogradski i kolubarski pravac; bugarske snage napadaju istočne granice Srbije noću 13/14. oktobra; i austrougarske snage napadaju crnogorski front 22. oktobra (Vojna enciklopedija, 1975, 304). Sandžačka vojska, oko 20.530 vojnika pod komandom Janka Vukotića, uspjela je zadržati nadiranje austrougarskih snaga od Višegrada ka Crnoj Gori sve do 12. novembra, da bi nakon pregrupisanja i reorganizovanja linija fronta, 25. novembra sandžačka vojska sa 16.000 vojnika bila prinuđena da drži front širine 160 km na liniji: Rožaje–Brodarevo–Prijepolje–Priboj–donji tok Lima–Metaljka–Čelebići. Sandžačka vojska je dobila zadatak da sa srpskom Prvom armijom obezbijedi povlačenje glavnine srpskih snaga preko Crne Gore za Albaniju. Austrougarske snage su napale taj pravac sa oko 50.000 vojnika, 194 topa i dva konjička eskadrona. Povlačeći se, Prva sandžačka divizija, Pljevaljska i Sandžačka brigada, vodile su oštre borbe sa austrougarskim snagama, koje su do 17. decembra ovladale položajima između Tare i Čehotine, Bijelim Poljem, i prodrle u kanjon Tare i na Lepešnicu kod Mojkovca. Vrhovna komanda naredila je Sandžačkoj vojsci da brani položaje na Tari „do poslednjeg čovjeka” (Vojna enciklopedija, 1973, 402).

Mojkovačka bitka predstavlja jednu od najsvjetlijih epizoda u crnogorskoj vojnoj istoriji. Mojkovačku bitku (od 17. decembra 1915. do 8. januara 1916) ne treba shvatiti kao izdvojeni borbeni period u ukupnim borbenim dejstvima, već kao dio borbenih operacija počev od 22. oktobra 1915. Sandžačka vojska, pod komandom divizijara i serdara Janka Vukotića, dobila je naređenje da po svaku cijenu spriječi prodor austrougarskih snaga u rejone Berana, Mojkovca, Kolašina i Žabljaka. Time je trebalo omogućiti bezbjedan put srpskoj vojsci, koja se povlačila preko Crne Gore za Albaniju, u skladu sa naredbom srpske Vrhovne komande od 25. novembra

1915. o opštem povlačenju glavnih vojnih snaga preko Crne Gore i pomoćnih preko Sjeverne Albanije. Austrougarska vojska je 17. decembra 1915. preduzela napad na položaje kolašinske brigade i kod Lever Tare i Premćana na zaštitnice Pljevaljske i Sandžačke brigade. Crnogorske brigade su u ogorčenim borbama zaustavile napredovanje austrougarske vojske, omogućavajući srpskoj vojsci da se preko Andrijevice i Podgorice povuče u Albaniju. Preko Crne Gore odstupilo je za Albaniju 89.930 vojnika. Opšti napad austrougarske vojske na Crnu Goru počeo je 5. januara 1916, a 6. i 7. januara 1916. Sandžačka divizija (oko 6.500 vojnika, osam mitraljeza i 25 topova) prelazeći u protivnapad zaustavila je austrougarske snage (oko 20.000 vojnika, 28 mitraljeza i 45 topova) slomivši njihovu ofanzivu. Bitka se vodila na teškom terenu, gdje su vladale niske temperature i duboki snijeg, a obje strane su izvele više naizmjeničnih juriša, vodeći i borbe prsa u prsa. U Mojškovačkoj bici austrougarske snage pretrpjele su gubitke od oko 700 vojnika izbačenih iz stroja, od toga 224 poginula, dok je crnogorska vojska imala gubitke od 164 poginulih i 281 ranjenih vojnika, iako se sa izvjesnom rezervom moraju uzeti ove brojke. Sandžačka vojska je sve do 18. januara 1916. držala odbrambeni front na lijevoj obali Lima između Berana i Andrijevice, kod Mojškoveca i na lijevoj obali Tare. Time je u potpunosti ispunila osnovni zadatak – zadržavanje austrougarskih jedinica do potpunog povlačenja srpske vojske u Albaniju. Ipak, ni blistave pobjede crnogorskog oružja, poput ove u mojškovačkoj operaciji, nijesu mogle spasiti Crnu Goru od neizbježne sudbine. Bez savezničke pomoći, sa iscrpljenom vojskom i teškom materijalnom situacijom, Crna Gora je bila prinuđena da kapitulira i raspusti svoju vojsku 21. januara 1916. (više o Mojškovačkoj bici: Drašković, 1996; Đurišić, 1997, 70–85).

Dva dana ranije Crnu Goru je napustio kralj Nikola, zajedno sa članovima svoje porodice, Vladom i najvećim brojem ministara i poslanika. Ostavši bez vojske, kralj Nikola je ostao i bez jedinog aduta u rukama, kojim je eventualno mogao uticati na pregovore sa saveznicima u budućem razvoju događaja.

GUBICI U LJUDSTVU I MATERIJALNA ŠTETA PRIČINJENA CRNOJ GORI U RATU

Crna Gora je imala velike gubitke u ljudstvu i pretrpjela je ogromne materijalne štete. Crna Gora je mobilisala oko 25% svog cjelokupnog stanovništva (imajući u vidu broj stanovnika do balkanskih ratova), ili 40% muškog stanovništva. Od 48.244

vojnika u ratu je poginulo i umrlo od rana ili u zarobljeničkim logorima oko 20.000 vojnika. To je iznosilo 10% ukupnog stanovništva, ili 20% muškog stanovništva, ili 40% ukupno mobilisanih vojnika. Uz to, oko 15.000 porodica pretrpjelo je teške posljedice, pa je njihova egzistencija bila potpuno ugrožena. Materijalna šteta je procijenjena na 723 miliona franaka, koliko je iznosio zahtjev za ratnom odštetom podnijet na Versajskoj mirovnoj konferenciji (Rakočević, 1969, 461; Andrijašević, Rastoder, 2006, 153; Kovačević, 1997, 211).

Do oslobođenja 1918. Crna Gora je prošla kroz težak period austrougarske okupacije, obilježen brojnim represalijama, nerodnim godinama, siromaštvom i otporom iskazanim kroz komitske akcije. Rat je do kraja ogolio i tešku unutrašnjo-političku i ekonomsku krizu, koja je vladala u Crnoj Gori i prije početka rata 1914, otvarajući više žarišta poput dinastičkog pitanja, netrpeljivosti među oficirskim komandnim kadrom, sukoba između kralja Nikole i Vrhovne komande, nedostatka jasnog ratnog plana, optužbi od strane saveznika da zvanična Crna Gora u jednom trenutku neiskreno vodi rat itd. Crna Gora je u ratu, u kome se rješavalo ne samo pitanje sopstvenog opstanka već i sudbina budućeg južnoslovenskog ujedinjenja u jednu državu, dala ogromne ljudske i materijalne žrtve, ispunjavajući svoju istorijsku misiju i dajući veliki doprinos zaokruženju jednog istorijskog procesa.

ODNOS SAVEZNIKA PREMA CRNOJ GORI

Posmatrajući odnos saveznika prema Crnoj Gori, tokom rata, i neposredno prije i nakon završetka rata, mora se imati u vidu da je, s jedne strane, bila teritorijalno mala država, sa malim brojem stanovnika, privredno toliko nerazvijena da je njen budžet zavisio od strane pomoći, a da su sa druge strane, bile države sa ogromnim teritorijama, neke od njih su bile kolonijalne imperije (V. Britanija, Francuska), sa jakom industrijom i privredom i moderno opremljenim armijama. Od samog početka Crna Gora je stajala u više nego neravnopravnom položaju i bilo je jasno da su sve njene spoljnopolitičke akcije bile limitirane tom činjenicom. Odnos saveznika prema Crnoj Gori umnogome je bio definisan i prije početka rata, a tokom rata bio je uslovljen razvojem situacije na frontovima i projektovanim interesima velikih sila na Balkanu. Ne treba zaboraviti da je ne samo u Austrougarskoj i Njemačkoj već i u Velikoj Britaniji, Francuskoj i Italiji, prije rata preovladavalo mišljenje da su Crna Gora, kao i Srbija, produžena ruka ruskog imperijalizma na Balkanu. Spoljnu politiku Crne Gore u doba Nikole Petrovića karakterisala je prvenstveno

orijentacija na Rusiju, iako ta saradnja nije išla uvijek uzlaznom linijom. Rusija je finansirala crnogorsku vojsku i državnu upravu, a novembra 1910. sklopljena je vojna konvencija između dvije države. Ipak, Nikola je činio korake na zbližavanju sa Austrougarskom i Italijom, što se i ogledalo kroz sklapanje trgovačkih ugovora sa obje države i dinastičkim vezama sa Italijom. Nikola je nastojao da održava bliske veze i sa Francuskom, Velikom Britanijom, kao i sa SAD. Međutim, bilo je više nego jasno da je Austrougarska bila glavna prijateljica crnogorskom opstanku, što je bilo vidljivo iskazano u krajnje neprijateljskom držanju prema Crnoj Gori u aneksionoj krizi iz 1908–1909, i tokom balkanskih ratova 1912–1913. Brojni diplomatski izvještaji iz Velike Britanije, Francuske, Italije, pa i Rusije ukazuju da Nikola nije uživao veliki ugled u inostranstvu, gdje je doživljavan kao sujetan i nadasve ambiciozan vladar, čije su ambicije nadilazile stvarnu ekonomsku i vojnu snagu države. U ratu se Nikola očekivano priklonio državama Antante i pored uloženog napora, od strane Austrougarske prije svih, da ga otrgnu od savezništva sa Rusijom. Način na koji je Crna Gora vodila rat 1914–1916. i ostvareni vojni rezultati u posebno teškim uslovima su jedna apsolutno svijetla činjenica i veliki moralni dobitak na tom polju po Crnu Goru, koji ipak nije mogao značajnije uticati na stav saveznika prema rješavanju crnogorskog pitanja 1918–1919. Ozbiljan problem tokom rata za kralja Nikolu predstavljale su stalne sumnje saveznika da tajno pregovara sa Austrougarskom o okončanju rata. Optužbe su bile usmjerene na to da bi približavanje Cetinja Beču bilo kompenzovano prepuštanjem Skadra Crnoj Gori od strane Austrougarske monarhije. Te sumnje su naročito pojačane nakon ulaska crnogorske vojske u Skadar juna 1915. Nakon vojnog sloma Crne Gore i odlaska u emigraciju, kralj Nikola je postao žrtva sopstvenog nesnalaženja i pogrešnih procjena u osjetljivim igrama velikih sila i suptilnih zavjera, koje su se plele oko njega. I sam kralj Nikola je tokom javnog djelovanja u emigraciji, s jedne strane, istupao kao vatreni pobornik južnoslovenskog ujedinjenja, a s druge strane, nije činio ni najmanji ustupak na uštrb svojih dinastičkih interesa. Kod većine saveznika, uz izvjesne razlike, preovladavao je stav, da nakon rata Crnu Goru treba ujediniti sa Srbijom. To će, uostalom, i odrediti sudbinu ujedinjena ne samo ove dvije države već i južnoslovenskih naroda.

Akcije savezničkih diplomatija opovrgavaju jedno uvjerenje, rasprostranjeno u javnosti a dobrim dijelom i u naučnim krugovima, o tradicionalno dobrim vezama Crne Gore sa Italijom i tradicionalnoj naklonosti Italije prema Crnoj Gori. Slično, nekritičko uvjerenje postoji i u Srbiji kada se govori o „tradicionalnim saveznicima”

Srbije, Francuskoj i Velikoj Britaniji i njihovoj navodnoj nesebičnoj pomoći tokom Prvog svjetskog rata.

Nekoliko činjenica pobija ovo uvjerenje. Italija je sa velikim podozrenjem gledala na crnogorske i srpske uspjehe u balkanskim ratovima, na isti način je gledala i na crnogorsko zaposjedanje Skadra 1915. i uopšte na svaku akciju prema Albaniji; vijesti o tajnim pregovorima između kralja Nikole i Beča tokom rata pustio je u javnost upravo markiz Negroto Kambijaso, italijanski poslanik na Cetinju; nakon napuštanja Crne Gore, kralj Nikola se kratko zadržao u Italiji gdje je doživio vrlo hladan doček od strane Viktora Emanuela III, napustivši Italiju već 23. januara 1916; italijanska Vlada je na ime izdržavanja crnogorskog dvora i Vlade davala od jula 1917. mjesečno 150.000 lira, ali nije 1917. odobrila traženi zajam od 40 miliona franaka, kao što je i uporno odbijala Nikoline zahtjeve za slanjem hrane kao pomoć stanovništvu u Crnoj Gori tokom 1916, 1917. i 1918, a krajnje dvoličan stav Italija je iskazala i u vrijeme Božićne pobune u Crnoj Gori (više o odnosu saveznika prema Crnoj Gori u: Živojinović, 1998, 69–97; Popović, 1998, 97–101; Hrabak, 1998, 103–127; Andrijašević, 2016, 550–564; Rakočević, 1969, 124–152; Živojinović, 2002, 13–109).

Na kraju, stav Italije prema kralju Nikoli i Crnoj Gori možda je najupečatljivije iskazao 1919. upravo italijanski kralj i Nikolijin zet Viktor Emanuel III – koji je na pitanje „kako će Italija tretirati Crnu Goru?” odgovorio: „kao i svaku drugu neprijateljsku državu” (iz izlaganja akademika D. Živojinovića, 2014).

ZAŠTO 1918–1919. U ISTORIOGRAFIJI NIJE DOBILA ODGOVARAJUĆI TRETMAN VIJEK KASNIJE?

Sagledavajući vijek kasnije, iz današnje perspektive, sudbinu Crne Gore 1918–1919, uočava se da godišnjice događaja – od potpisivanja primirja u Prvom svjetskom ratu, Podgoričke skupštine i konferencije u Versaju, nijesu dobile odgovarajući tretman u stručnoj javnosti. „Pokazalo se da crnogorska historiografija nema dovoljan broj kvalifikovanih ljudi ni za naučni skup o crnogorskom antifašizmu, niti za skup o identitetu, pa ni za naučni skup o 1918. godini” – jedan je od zaključaka prof. dr Ž. Andrijaševića iznijetih na Naučnoj konferenciji „Crnogorska 1918. – percepcija i savremena interpretacija” (Šćekić, 2018, 198–199).

Godine 2014, 2018. i 2019. bile su lijepa prilika da se izvrše temeljite opservacije na događaje u kojima je Crna Gora imala vidno mjesto i ulogu. Moglo

se makar počí primjerom Srbije gdje je 2014. objavljena knjiga „Srbija u Velikom ratu 1914–1918.” dvoje istaknutih historičara prof. dr Mire Radojević i akademika Ljubodraga Dimića.

ZAKLJUČAK

Crna Gora je nakon balkanskih ratova izašla teritorijalno uvećana sa 9.475 km², koliko je imala 1880, na 14.443 km², koliko je imala 1913. Vrijeme od završetka balkanskih ratova do početka Prvog svjetskog rata bilo je isuviše kratko da bi se izvršila integracija novoosvojenih teritorija. Za takav proces trebalo je vremena i mnogo razvijenim državama, nego što je tada bila Crna Gora. Novi rat, koji Crna Gora, nije mogla izbjeći, donio je nova stradanja stanovništva, a ratni ciljevi postavljeni pred crnogorsku vojsku bili bi težak izazov i za mnogo veće i jače države sa modernije opremljenim vojskama. I pored toga, crnogorska vojska je sve do januara 1916. vodila ogorčene borbe sa daleko jačim neprijateljem, prevazilazeći svojim učinkom svoje objektivne snage. Crna Gora, pobjednik u ratu, nije mogla biti to i u miru – izgubila je samostalnost, a dinastija Petrovića je završila u izgnanstvu. Velike sile su donijele odluku u vezi sa sudbinom Crne Gore i prije Versajske konferencije.

SUMMARY

Montenegro came out after the Balkan wars territorially increased by 9,475 km² as it is in 1880, the 14,443 km² it had in 1913. Time from the end of the Balkan wars to the beginning of World War I is was too short to integrate the newly conquered territory. It took time and much development for such a process countries than Montenegro was then. The new war, wich Montenegro could not avoid, it brought new suffering to the population, and the war objectives set before the Montenegrin army they would be a difficult challenge for much larger and stronger states with more equipped armies. And besides, the Montenegrin army until January 1916. waged bitter fighting with a far stronger enemy by the effect of its objective power. Montenegro, the victor of the war, could not have been alone in peace – it lost its independence and the Petrovic dynasty ended up in exile. The great powers have made a decision regarding fate even before the Versailles Conference.

LITERATURA:

Andrijašević, Živko, *Dinastija Petrović – Njegoš*, drugo izdanje, Narodna knjiga – Miba books, Beograd, 2016.

Andrijašević, Živko, *Balkanski ugao. (Radovi iz istorije Crne Gore)*, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović” Podgorica, Podgorica, 2018.

Andrijašević, Živko, Rastoder, Šerbo, *The history of Montenegro. From ancient times to 2003*, Montenegro Diaspora Centre – Podgorica, Podgorica, 2006.

Drašковиć, Aleksandar, *Mojkovačka bitka*, CID, Podgorica, 1996.

Đurišić, Mitar, *Mojkovačka operacija 1915–1916*, u: Zbornik radova sa naučnog skupa, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1997.

Hrabak, Bogumil, *Italijanske masonske vlade i Crna Gora (1915–1918)*, u: Zbornik radova, „Crna Gora u Prvom svjetskom ratu”, knj. 2, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 1998.

Janc, Oliver, *14. Veliki rat*, Prometej Novi Sad – Radio televizija Srbije, Novi Sad – Beograd, 2014.

Kenedi, Pol, *Uspon i pad velikih sila. Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*, CID Podgorica – JP Službeni list SRJ Beograd, Podgorica – Beograd, 1999.

Kisindžer, Henri, *Diplomatija*, I–II, Verzal press, Beograd, 1999.

Kovačević, Branislav, *Materijalne štete Crne Gore u Prvom svjetskom ratu*, u: Zbornik radova, „Mojkovačka operacija 1915-1916”, knj. 2, Institut sa savremenu istoriju, Beograd, 1997.

Operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu, uredništvo, Vojnoizdavački zavod „Vojno delo”, Beograd, 1955.

Popović, Nikola, B., *Rusija, Srbija i Crna Gora*, u: Zbornik radova, „Crna Gora u Prvom svjetskom ratu”, knj. 2, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 1998.

Rakočević, Novica, *Crna Gora u Prvom svjetskom ratu 1914–1918*, Istorijski institut u Titogradu, Cetinje, 1969.

Radojčić, Branko, *Crna Gora. Geografski enciklopedijski leksikon*, Filozofski fakultet Nikšić, Nikšić, 2015.

Stevenson, David, *1914–1918. Povijest prvog svjetskog rata*, Fraktura, Zagreb 2014.

Tomac, Petar, *Prvi svetski rat 1914–1918*, Vojnoizdavački zavod Beograd, Beograd, 1973.

Škerović, Nikola, P., *Crna Gora za vrijeme Prvog svjetskog rata. Odnosi sa Srbijom*

- *kapitulacija*, Istorijski institut Narodne Republike Crne Gore, Titograd, 1963.
- Šćekić, Milan, *Naučna konferencija: Crnogorska 1918*, Montenegrin Journal for Social Sciences, Vol. 2, Issue 2, 2018.
- Vojna enciklopedija*, tom 2, drugo izdanje, Izdanje redakcije Vojne enciklopedije – Vojnoizdavački zavod Beograd, Beograd, 1971.
- Vojna enciklopedija*, tom 6, drugo izdanje, Izdanje redakcije Vojne enciklopedije – Vojnoizdavački zavod Beograd, Beograd, 1973.
- Vojna enciklopedija*, tom 9, drugo izdanje, Izdanje redakcije Vojne enciklopedije – Vojnoizdavački zavod Beograd, Beograd, 1975.
- Zelenika, Milan, *Prvi svetski rat 1914*, Vojnoizdavački zavod JNA „Vojno delo”, Beograd, 1962.
- Živojinović, Dragoljub, R., *Savezničko viđenje Crne Gore u ratu 1914–1918. godine*, u: Zbornik radova, „Crna Gora u Prvom svjetskom ratu”, knj. 2, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 1998.
- Živojinović, Dragoljub, R., *Kraj kraljevine Crne Gore. Mirovna konferencija i posle 1918–1921*, Javno preduzeće Službeni list SRJ, Beograd, 2002.
- Živojinović, Dragoljub, R., Izlaganje na naučnom skupu „Crna Gora u Prvom svjetskom ratu” – Srpska televizija, emitovano 4. jula 2014.